

NOTIO ΕΠΟΥΡΑΝΙΟΣ IN EPISTOLA AD HEBRAEOS

Auctores quidam notioni ἐπουράνιος in Epistola ad Hebraeos notabilem functionem adscribunt¹, immo considerant eam ut unum ex sic dictis „verbis-clavibus“ (*key-words*), quae structurae Epistolae ligamen praebent, inde ad eam bene intelligendam magnopere prosunt².

Certe, notari potest factum, quod nempe praedictus terminus pluries in Epistola reperitur, et quidem in omni themate inter quinque quae P. Leo Vaganay³ sic dictis „vocibus-uncis“ (*mot-crochet*) innixus discernit, locum tenet. Vox ista ἐπουράνιος sexies invenitur (bis in forma neutrius pluralis) et repetitio haec aliquo modo iungenda esse videtur cum ipso argumento ab Auctore sacro, modo semitico ope „circularum concentricorum“, evoluto, nam toties vox ἐπουράνιος invenitur quoties sermo ad similia argumenta reducit. Quapropter opportunum nobis videtur primum positionem et functionem termini cuius nostra interest in ipsa epistolae structura indicare, spem fovendo, quod deinceps sensus illius termini melius cognosci possit. Separatim nobis tractandum est, putamus, de duobus textibus, nimirum de Hebr. 8,5 et 9,23 qui maiorem difficultatem afferunt. De hisce duobus ergo in altero articulo tractabimus, hic dumtaxat generali modo simul cum aliis de illis duobus pauca dicemus. Comparare iuvabit denique conatus aliorum exegetarum in re nostra elucidanda et praeprimis P. Teodorico da Castel S. Pietro⁴ necnon P. F. J. Schierse⁵.

I. Terminus ἐπουράνιος in structura Epistolae ad Hebraeos. P. L. Vaganay⁶ definivit hoc modo centrale thema Epistolae: „De Jesu auctore salutis aeternae, pontifice perfecto et summo

¹ Cf. P. Teodorico da Castel San Pietro, *La Chiesa nella lettera agli Ebrei*, Torino-Roma 1945, p. 129.

² G. Milligan, *The Theology of the Epistle to the Hebrews*, Edinburgh 1899, p. 175: *The whole argument of the Epistle as we have tried to understand it, goes to establish this* (i. e. „caelestis“ indoles novi foederis); *and here it may be sufficient to recall by way of further illustration the use made of the word heavenly* (ἐπουράνιος), *which is one of the key-words of the Epistle.*

³ L. Vaganay, *Le plan de l'épître aux Hébreux in Mémorial Lagrange*, Paris 1940, p. 269—277. Cf. etiam conatum emendationis et complementi huius schematis subiectum ab Alberto Descamps, *La structure de l'épître aux Hébreux*, „Revue diocésaine Tournai“, 9 (1954) 251—258; 333—338.

⁴ In opere citato, cf. adnot. 1.

⁵ Fr. J. Schierse, *Verheissung und Heilsvollendung. Zur theologischen Grundfrage des Hebräerbrieves*, München 1955, specialiter pp. 40—49.

⁶ Art. cit.: *Jésus auteur d'un salut éternel, pontife parfait, grand prêtre selon l'ordre de Melchisédech.*

pontifice secundum ordinem Melchisedech". Argumentum simile reapse ab ipso Auctore sacro in 1,3 enuntiatum et quidem in forma quae clare ad bipartitionem alludit sequentem: de purgatione a peccatis et de elevatione Christi ad excelsa ad dexteram nempe Dei. Utraque quaestio evolvitur dein ab Auctore inspirato sectione terna in 5,11—6,20. Textus in quibus vox ἐπουράνιος constat in utraque parte thesae Epistolae reperiuntur.

A. Ad primam partem thematis dicendum est, quod homines ab Auctore allocuti censentur iam purgationem a peccatis obtinuisse, restat tamen ut eis effectum, momentum et sublimitas huius rei magis inculcentur utque ad custodienda maxima cum vigilantia haec omnia quae obtinuissent adhortentur. Quinquies ad idem thema sermo reflectitur et quidem non solum in parte centrali (5,11—10,39), sed etiam pridem et postea.

Iam ex 1,14 cognovimus fideles tamquam „possessuros salutem". Quenam sit ista „salus" comperimus ex 2,5: quod est nempe „mundus futurus" de quo dein in vv. 10 et 11: fideles adducturi sunt in gloriam cum Christo eorum „salutis" auctore, quia eundem Patrem habent qui est Pater Christi, ergo et ipsi fratres sunt Christi. Concluditur in 3, 4: „Unde, fratres sancti, vocationis caelestis participes (κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι), considerate legatum et pontificem professionis (fidei) nostrae Jesum..." — Ulteriores adhuc notae dantur in 3,6 et 14. Expressioni κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι correspondet hic similis expressio μέτοχοι τοῦ Χριστοῦ.

In conclusione possumus dicere quod „participes vocationis caelestis" sunt „participes Christi", sunt iidem qui dicendi fuerunt „possessuri salutem", i. e. heredes salutis, quae „salus" est „mundus venturus"; sunt etiam iidem quos Deus voluit „adducere ad gloriam" cum Christo, iidem qui „sanctificantur" et vocantur „fratres Christi" In illis praefatis dictis advertendus est specialis nexus cum persona Christi et cum mundo venturo, glorioso, sancto (realitas idealis et eschatologica!).

Secunda vice, in ipso limine partis principalis Epistolae, in 6,4—8, Scriptor sacer idem argumentum tangit simulac synthesin quandam ex hucusque dictis petit. Ex illis versibus erui potest quod: fideles lumen fidei acceperunt (illuminati sunt), experti sunt in se donum caeleste (γευσάμενοι δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου), participes facti sunt Spiritus sancti, experti sunt Evangelium et effectus potentis gratiae Dei (ad litt.: virtutes saeculi venturi).

Tertio, item in exhortatione, occurrit argumentum de rebus „caelestibus" in 10,19—22 ubi praesentatur elenchus donorum quae Novum Foedus secumfert, licet ipsa vox ἐπουράνιος^f heic non invenitur. Speciali attentione digna est mentio de „fiducia ingrediendi in sanctuarium... quem ingressum initiavit Christus... per velamen, i. e. per carnem suam", nam praecisatur hisce aliquo modo dictum praecedens

de „vocatione caelesti“ et de „adductione ad gloriam“ quo manuductor idem debet esse Christus.

Quarta vice, in 11,10 et 13,16 describitur modo illud sanctuarium: videtur agi prorsus de tota civitate, quam Deus praeparavit et quae in oppositione ad tabernaculum vetus ut melior, caelestis (*ἐπουράνιος*), super firmis fundamentis condita et ab ipso Deo constructa declaratur.

Ultima demum desumenda sunt ex 12,18 ss., ubi Auctor sacer statuit parallelam inter vetus et novum foedus. Totum foedus vetus quid pertransiens et provisorium fuisse dicitur, dum novum foedus constans et firmum omni ex parte apparet. Non deest nexus inter ultima dicta et prima, nam iterum revertitur Auctor ad nota nobis ex 10,11 ss.: fideles adhortantur ut simul cum Christo ad extra Jerusalem terrestrem exeant, etenim dicitur: „Non habemus hic manentem civitatem, sed eam quae ventura est (cf. 1, 14 et 2, 5) attendimus“.

— Omnibus quae superius dicta fuerunt collectis, de primo argumento data sequentia obtinemus:

1. fideles sunt *κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι* — 3,1:
quod explicatur sequentibus textibus:

possessuri sunt salutem	— 1,14
(„salus“ est futurus orbis terrarum subiectus Christo	— 2,5)
adducturi sunt ad gloriam una cum Christo eorum salutis	
auctore	— 2.10.11
vocantur domus Christi	— 3,6
facti sunt participes Christi	— 3,14

2. fideles sunt *γευσάμενοι τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου* — 6,4:
quod explicatur sequentibus locis:

illuminati sunt (fide),	
participes facti sunt Spiritus sancti,	— 6,5
experti sunt bonum verbum Dei	
et virtutes saeculi venturi	— 6,6 (cf. 2,4)

3. Accedunt hic dona allata redemptis iuxta 10,19—22: fiducia ingressus in novum sanctuarium Christi; sacerdos magnus super domum Dei; corda lota a conscientia mala et corpus ablutum aqua pura.

4. Fideles vocantur ad ea promissa ac olim veteres patriarchae, atque illis Deus praeparavit civitatem quae est: patria caelestis (*πατρις ἐπουράνιος*) — 11,16, super fundamentis condita, cuius artifex et conditor est Deus — 11,10, et melior (civitas scilicet) — 11,16.

5. In oppositione ad Vetus Testamentum, Novum Foedus caracterizatur tamquam: mons Sion, Jerusalem caelestis (*Ἱερουσαλὴμ ἐπουράνιος*), congregatio ingentis numeri angelorum, coetus primogenitorum qui inscripti sunt in caelis, etc. — 12,23 s. Haec omnia vocat Auctor sacer breviter „regnum firmum“ — 12,28.

B. — Secundam partem thematis quod respicit, dicendum est hic proprie inveniri graviores quaestiones terminum ac conceptum

„rerum caelestium” attingentes. Prima mentio de argumento huius partis datur in enuntiatione thematis in 1,3b. Postea res recurrit de novo in parte de Christo magno pontifice — 4,14, de sacerdotio Christi secundum ordinem Melchisedech — 7,26, dein in 8,1 ubi sanctuarium et tabernaculum in caelis dicitur esse verum et a Deo fixum.

Antithesis ad tabernaculum et sanctuarium verum est templum terrestre et tabernaculum Moysis in 8, 5. Ulterior explicatio de sanctuario in quod introivit Christus datur in 9,11: quod illud non pertinet ad res mundi creati nobis perspicibiles. Denique in 9,22—24 occurrit textus difficilis in quo expressio τὰ ἔπουράνια specialem attentionem provocat.

En conspectus totius materiae relate ad partem secundam:

Christus purgatione peccatorum facta consedit ad dexteram Maiestatis in excelsis — 1, 3 b:

hoc explicatur textibus qui sequuntur:

magnus pontifex qui penetravit caelos — 4, 14

excelsior caelis factus — 7, 26

consedit ad dexteram throni Maiestatis in caelis sanctuarii minister et tabernaculi veri quod fixit Dominus non homo — 8, 1

Antithesis huius tabernaculi est tabernaculum (templum) aaronicum quod dicitur ὑπόδειγμα καὶ σκιά τῶν ἔπουρανίων — 8,5:

Christus pontifex futurorum bonorum... per proprium sanguinem intravit semel in sanctuarium aeterna redemptione assecuta (seu peracta) — 9, 11.

In oppositione ad ὑποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς quae sanguine vitulorum purificanda erant, ἀδὰ τὰ ἔπουράνια melioribus hostiis purificata sunt (i. e. sanguine Christi) 9, 23:

Christus non intravit in sanctuarium manufactum, i. e. in exemplare veri (ἀντίτυπον), sed in ipsum caelum, ut ante Deum intercedat pro nobis — 9, 24.

Ita elegimus exempla ad nostrum thema, ut simul et methodum explicandi exhibueribus et materiam nobismet ipsis ad ulteriorem indagacionem collegerimus.

A pari cum systematica locatione argumenti de rebus „caelestibus” attentionem in tota Epistola attrahit sublineatus ab Auctore inspirato parallelismus inter „nova” et „vetera”, qui videtur consequenter perductus per totam Epistolam. In hoc parallelismo inclusa invenitur notio „rerum caelestium”. Ex tali structura operis speramus nos etiam aliquod iuvamen habituros esse ad sensum conceptus ἔπουράνιος melius determinandum.

Oppositio inter duas realitates latet iam in ipso exordio Epistolae in 1,1—2. Deinde percurrendo omnia argumenta conspiciamus ubique patentem contrapositionem novi ad vetus⁷. Sicuti pridem ex repetitio-

⁷ Cf. de revelatione — 1, 1. 2; de relatione: Angeli — Filius — 1, 4. 14; 2, 1—3; Moyses — Christus — 3, 1—6; promissiones — 3, 9 ss. 14; requies

nibus eiusdem materiae quaesivimus lucem ad notionem cuius nostra interest melius cognoscendam, sic nunc ex dictis negativis in structura dualistica ad positivas notas quaedam inferre liceat. Hoc valet praesertim quoad duo textus difficiliore: 8,5 et 9,23. Uterque in centrali quaestione principalem locum tenet. Primus invenitur in parte negativa (i. e. de rebus „veteris“ quae tractat), alter — in parte positiva (de rebus „novis“). Dein ceteri quattuor textus, qui in hoc articulo analysi subiicientur, etiam in correlationibus explicari bene queant. Locus, quem hi textus in Epistola occupant relate ad argumentationem Auctoris sacri, sic graphico modo delineari potest:

„vetera“:

„nova“:

— praeparatio thematis principalis: —

vocatio Israel — 3, 7 ss.—4, 6 ss.	vocatio caelestis	— 3, 1
(privilegia populi electi)	donum caeleste	— 6, 4

— evolutio (explicatio) thematis principalis: —

„Moyses“:

„Christus“:

umbrae caelestium	purificatio	ipsa caelestia purificantur	san-
hostiis	— 8, 5	guine Christi	— 9, 23
	consequentiae:		

(terra Israeli promissa)	patria caelestis	— 11, 16
Foedus in Sinai — 12, 18—21	Jerusalem caelestis	— 12, 22

II. *A n a l y s i s t e x t u u m c u m v o c e ἐπουράνιος* (in forma singulari). Concorditer ad superius dicta, in praesenti articulo occupari decidimus nonnisi quattuor textibus, ubi vox *ἐπουράνιος* datur in forma adiectivi singularis, qui textus sufficientem materiam nobis suppeditant ad ipsum conceptum „alicuius rei caelestis“ capiendum et determinandum. Praetermissi heic duo textus (8,5 et 9,23) gignunt problema quod separatam et specialem considerationem postulat, proinde in altero articulo de eo tractabitur. Methodus nostra procedendi in ceterorum locorum explicatione, in memoriam liceat revocare, respectum habere vult totius argumenti et, in quantum possibile, etiam structurae Epistolae.

A. — Vocatio caelestis — 3,1. Respectivus textus continetur in prima parte centralis argumenti Epistolae, scilicet: De purgatione hominum a peccatis. Invenitur dein inter enumeratos effectus purgationis quorum participes facti sunt fideles Christi redemptionis peccatae gratia. In tabella superius allata correspondet hic textus segregationi et vocationi populi electi ad peculiarem cum Deo intimitatem. Iuste ergo exspectatur oppositio in sermone de vocatione populi

promissa — 3, 19; 4, 3; de sacerdotio — 4, 14 s.; 5, 1—10; Abraham — Christus — 6, 13, 20; sacerdotes — Christus — 7, 1—11. 19. 22. 28; tabernaculum — 8, 2. 5; testamentum — 8, 6. 13; totum cap. ix; victimae — 10, 1. 14; poena pro transgressoribus foederis — 10, 28 s.; exempla fidei — cap. xi et 12, 1—3; elementa utriusque testamenti — 12, 18—24; castigo — 12, 25; character foederum — 12, 27; altare — 13, 9 s.; civitas — 13, 14.

Israel. Talis sermo revera instituitur, etsi non statim sed in contextu subsequenti: Israel vocatus erat a Deo, ut intraret in „requiem divi-
nam" (Ps. 95, 11). Christifideles similiter ac pridem Judaei perceperunt
ἐπαγγελίαν. Judaeis „bonus nuntius" minime profuit, quia fide defe-
cerunt (4,2) per inoboedientiam erga verbum Dei. „Requies" consiste-
bat non solum in acquisitione terrae promissae quam invaserunt duce
Josue (4, 8), non invenerunt enim in ea speratam requiem et aliam
Deus eis promittit. Illa prima promissio quae fefellit, sub Moyse locum
habuit: Hic intrat comparatio inter Moysen et Christum. Christus est
rex universi, angelico mundo incluso, qui ceterum secundum consi-
lium divinum aperiturus erat hominibus viam ad gloriam, ad hoc
humanitatem cum illis participare dignatus erat et eorum extitit frater
et pontifex. Unde, qui professionem fidei in eum faciunt, legatum
suum et summum pontificem eum tenent, et ipsi vocantur ἀδέλφοι
ἄγιοι et κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι.

Vox ipsa κλήσις praeterquam in hoc loco non occurrit in Epistola
nequidem in forma adiectivi. Nec etiam invenitur cum attributivo
ἐπουράνιος ubicumque habetur in aliis Epistolis Paulinis⁸. Verbum
καλεῖν de vocatione a Deo accepta ter invenitur in Ep. ad Hebraeos
nimirum in 5,4 — de vocatione divina Aaron in pontificatum; 9,15 —
de his, qui redemptionis gratia vocati sunt, ut accipiant bonum pro-
missum, i. e. hereditatem perpetuam; demum in 11,8 — de Abrahamo
qui fide vocatus, oboedivit et exivit in locum quem possessurus erat
in hereditatem. Fideles, demum, qui in hoc loco vocantur κλήσεως
μέτοχοι nominantur alibi μέτοχοι τοῦ Χριστοῦ (3,4) et μέτοχοι πνεύματος
ἁγίου (6,4). Ceterum haec vox non occurrit in aliis Epistolis et in toto
Novo Testamento adhibetur adhuc semel in Luc. 5,7 de sociis pesca-
toribus. Alii textus, non vi vocum sed quoad sensum, hic adducendi
videntur qui sunt 1,14: οἱ μέλλονται κληρονομεῖν σωτηρίαν — sunt
ipsi qui in nostro textu dicuntur κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι. Ipsa
autem σωτηρία iuxta 2,5 est idem ac ἡ οἰκουμένη ἢ μέλλουσα. In 2,10.11
iidem adducturi sunt ad gloriam cum Christo eorum salutis Auctore
et propterea vocantur οἱ ἁγιαζόμενοι (dum Christus est ὁ ἁγιάζων).
Demum dicuntur in 3, 6 οἶκος τοῦ Χριστοῦ. Conferre possumus cum
3, 14, ubi adest similis expressio μέτοχοι γὰρ τοῦ Χριστοῦ γεγονάμεν —
in contextu agitur de obtinenda requie a Deo promissa. Participes
Christi sunt, ut ex his locis evenit, in quantum Christus in eis habitat
et praepositus est eorum, dominans super eos cum libertate heredis
erga hereditatem.

Ex praefatis textibus liceat concludere nunc sequentia: 1. Par-
ticipes vocationis caelestis pertinent ad redemptos per Christum;
eorum vocatio est donum ex redemptione messianica profluens, ideo
est originis caelestis. 2. Debet esse ordinis superioris quam

⁸ Rom. 11, 29; 1 Cor. 1, 26; 7, 20; Eph. 1, 18; 4, 1. 4; Phil. 3, 14; 2 Thes. 1, 11; 2 Tim. 1, 9.

dona terrestria, sicut iam in Vetere Testamento agebatur non solum de terra promissa, sed etiam de bonis messianicis: de requie cuius exemplar erat requies Dei post opus creationis sex dierum (Gen. 2, 2; Hebr. 4, 4. 10). 3. Vocatio haec est ad intimam relationem cum Christo (domicilium Christi, comparticipes Christi in obtinenda promissa requie — 3, 14) et cum Spiritu sancto (6, 4). 4. Eiusmodi tamen coniunctio cum Christo supponere iubet in determinativo *ἐπουράνιος* aliquam tendentiam ad caelum etiam in sensu locali, nam Christus participavit naturam humanam, ut fratres suos — homines — ad gloriam adduceret (2, 10), ut faceret eos heredes salutis (1, 14), i. e. mundi venturi (2. 5). Haec omnia optime referri possunt ad regnum messianicum iam his in terris, ad Ecclesiam scilicet, et simul ad transitum ad novam vitam gratiae, unde iuste dicuntur christifideles οἱ ἀγιαζόμενοι (2, 11). In hoc casu vocatio esset „caelestis” potius sensu qualitativo (eo magis quod iam sunt participes Christi et Spiritus S.). Ex altera parte etsi in 4, 3 adsit praesens (*ἐπισερχομεθα*), tamen, ut notent grammatici, potest habere vim futuri. Et revera fideles adhortantur, ut teneant fidem et spem firmam usque ad finem, ut studeant adhuc ingredi in quietem sabbaticam. Eo ipso ergo, quod facti sunt Christiani, adhuc non sunt ingressi, quapropter intelligendum est potius de futura gloria caelesti. 5. Ex consideratione alterius partis theseos (De exaltatione Christi ad caelos) apparet, quod non possumus restringere sensum vocis *ἐπουράνιος* in nostro loco. Vocatio videtur esse non solum ad participationem in donis regni messianici hic super terram, sed vi strictae coniunctionis cum Christo dicenda est simul vocatio ad sequendum Christum in eius ascensu ad caelos et in eius gloria caelesti.

Textus hic excitavit discussionem quam refert P. Teodorico da Castel S. Pietro⁹. Notamus breviter puncta maioris momenti. P. Teodorico animadvertit hunc textum connecti cum idea vocationis ad requiem, et vocem „caelestis” heic intelligi posse in duplici relatione: respectu originis vocationis et respectu finis ad quem vocatio tendit. Idea originis divinae iuxta praefatum auctorem videtur praevalere¹⁰. Vestigia Riehm¹¹ sequens adducit in favorem suae opinionis duodecim auctores¹². E contrario, finem supernaturalem tamquam praedominantem propugnant: Grotius, de Vette, Windisch et alii, quorum opinio videtur P. Teodorico iam dudum superata¹³. Magis prudens, iuxta

⁹ Op. cit., p. 130 ss.

¹⁰ Op. cit., p. 130: *I fedeli sono partecipi di una vocazione celeste, in quanto hanno udita la voce di Dio dal cielo, o (per dirlo con le Ebrei che studieremo più avanti) hanno udita la voce di Colui che ora parla dal cielo all'umanità.*

¹¹ Riehm, *Der Lehrbegriff des Hebräerbriefes*, p. 692 s.

¹² Westcott, Riegenbach, Bengel, Maier, Bisping, Delitzsch, Lünemann, Zill, B. Weiss, Van Steenkiste, Alford, Graf.

¹³ De quo facto testat. v. g. enuntiatio Bleek - Windrath, *Der Brief St. Pauli an die Hebräer*, Ludvigsburg 1876, citatur in opere P. Teodorico,

nostram sententiam, est positio P. Schierse¹⁴ qui opinatur vocationem considerandam esse caelestem hac de ratione, quod est vocatio et ad caelum et de caelo procedens¹⁵.

B. — Donum caeleste — δωρεὰ ἐπουράνιος — 6, 4. Sicut praecedens sic et hic textus evolvit primam partem theseos; pertinet ad partem praeparatoriam sectionis centralis (Auctor iam incepit tractare de Christo summo pontifice). In nexu cum historia populi electi correspondet privilegiis a Deo concessis populo Israel, de quibus tamen singillatim non tractatur. In correptione tractatui christologico interposita Auctor lamentatur super indocilitatem lectorum. In capite sexto dicit, quod tanto difficilior fit emendatio vitiorum, quanto superiora dona et gratiae sunt, quibus antea imbuti erant. Hic sequitur enumeratio dotum ab eis acceptorum et inter alia invenimus nominatum etiam „donum caeleste“.

Terminus δωρεὰ non nisi in casu examinato in Epistola occurrit. In aliis Epistolis Paulinis semper dicitur de dono Christi et Dei: in Rom. 5, 15: ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι unius hominis Jesu Christi; v. 17: ἡ δωρεὰ τῆς δικαιοσύνης. In 2 Cor. 9, 15 Paulus videtur agere de gratia Dei in Corinthis, nam in v. 14 dixit de gratia, dein prosequitur: χάρις τῷ θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ. In Eph. 3, 7 explicite habemus: ἡ δωρεὰ τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ — quod Paulus factus est a Deo minister Evangelii inter gentes (v. 8). In Eph. 4, 8 etiam refertur ad gratiam unicuique datam κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ. Ex aliis libris N. Testamenti addere possumus Jo. 4, 10 (Si scires donum Dei); Act. 2, 38; 8, 20; 10, 45; 11, 17 — ubi dicitur de dono Spiritus Sancti qui descendet super baptizatos.

Fideles sunt γεσσαμένοι hoc donum. Verbum γεέσθαι bis invenitur in Ep. ad Hebraeos. Alter locus est immediate in versu sequenti (6, 5) de verbo Dei (de Evangelio) et de virtutibus saeculi futuri (erae Messianicae).

Contextus suadet duplicem sensum attributivi ἐπουράνιος in compositione cum voce δωρεὰ: 1. Donum est „caeleste“ utpote donum Dei vel Christi — ergo ex origine sua. Donum hoc operatur in christifidelibus praebendo illis possibilitatem strictioris coniunctionis cum communitate redemptorum; faciliorem reddit adhaesionem ad Christum et inpenetrationem in mysteria Christi.

Quaestionem quod attinet quid sit in singulari hoc donum caeleste, videtur intelligendum esse de dono gratiae, quae illuminationem fidei sequitur necnon cum participatione Spiritus Sancti coincidit. Etenim praesentatur ab Auctore inspirato via a lectoribus Epistolae olim percursa usque ad vitam christianam: post cognitionem Evangelii

op. cit., p. 166; cf. B. Weiss, *Der Brief an die Hebräer*, Göttingen 1897, p. 90 s.

¹⁴ Op. cit., p. 45.

¹⁵ Ibid.

in quod crediderant („illuminatio" fidei) acceperunt baptismum („donum gratiae Dei" = donum caeleste), deinde confirmati sunt („participes Spiritus Sancti"), in sua vita christiana praeterquam experti sunt effectum boni nuntii evangelici, immo etiam extraordinaria signa operationis Spiritus S. in Ecclesia (charismata). Haec omnia optime quadrant in dictis ex v. 2, ubi tractatur de conversione (μετάνοια). de fide (πίστις) in Deum, de baptismo (in plurali — βαπτισμῶν διδαχή) et de confirmatione (ἐπιθέσις χειρῶν). „Donum caeleste" ex nostro textu (6, 4) videtur habere tamquam correlativum baptismum (seu baptismata) ex v. 2, in quo sane obtinetur donum gratiae. 2. Ex altera parte donum hoc habet relationem ad caelum, proinde dici potest „caeleste" in eo sensu qui patet ex 10, 19—22: fides, conscientia lavata a malo simul cum externo ritu lavationis corporis, inserviunt fiducia quoad accessum ad sancta caelestia fovendae, nam Christus per suum sanguinem viam ad caelum aperuit. 3. Dicere ergo compellimur „caeleste" — ἐπουράνιος dici donum in quantum de caelo ortum ducit, ad caelum tendit, in caelo demum, adiungere liceat, suum ultimum complementum recipit.

Iuxta P. Teodorico da Castel S. Pietro¹⁶ attributum ἐπουράνιος in 6, 4 naturam et originem doni indicat, agitur enim de dono iam possesso („gustato") quod ad humanitatem de caelo devenit. Westcott e. g. naturam caelestem doni agnoscit quidem, magis tamen extollit locum in quo illud donum ad existentiam pervenit vel iam existit¹⁷. F. J. Schierse¹⁸ duas alias opiniones commemorat quae ipsum donum diversimode definiunt: donum est vel totum opus salutis a Christo praestitum (Ring), vel ipse Spiritus S. (Bonsirven). Mentione digna est adhuc explicatio R. Kittel in suo Lexico: iuxta auctorem articuli in Lexico Kittel donum refertur ad τὰ ἐπουράνια ex 9, 23 et intelligi debet ut „salvatio" eschatologica (σωτηρία ex 9, 28) quod suadet, ut putat, relatione cum μέλλων αἰῶν in 6, 5. Hoc „donum" videtur nihil aliud quam unica μετάνοια.

C. — Patria caelestis — πατρίς ἐπουράνιος — 11, 16. Praeter dona singularia quae dicuntur iam esse recepta, prae oculos ponitur ab Auctore aliud donum praeparatum pro „futuro tempore" eschatologico. Cum capite decimo incipit exhortatio ad perseverantiam in fide. Sumus iam post climacem in descensu. Quaestione enim de Jesu auctore salutis nostrae exposita, restat Auctori sacro confirmare in lectoribus fructus adeptae redemptionis, adhortando eos ad enixam praxim vitae obtentae. Praesertim inculcanda eis erat perseverantia in fide. Haud immemor valoris boni exempli, multiplicat Auctor

¹⁶ Op. cit., p. 131.

¹⁷ Westcott, *The Epistle to the Hebrews*, London 1928³, p. 150: *The gift is described as „heavenly" (ἐπουράνιος) not in the sense that it comes from heaven, but that it is realised in heaven.*

¹⁸ Op. cit., p. 45.

exempla fidei hominum V. Testamenti. Patriarchae, heroes fidei, mortui sunt non obtentis promissionibus, quas non nisi a longe per fidem adspiciebant. Profitebantur se fuisse peregrinos et hospites super terram enixe inquirentes patriam, non illam tamen ad quam potuerant reverti, sed meliorem, i. e. „caelestem“. Haec patria in eodem versiculo 16 vocatur etiam „civitas“ quam eis Deus prae-paravit.

Nomen *πατρίς* est hapax legomenon in epistolis. In toto N. T. non adest nisi in Evangeliiis (Mat. 13, 54 // Mar. 6, 1; Mat. 13, 57 // Mar. 6, 4; 4, 23 s.; Jo. 4, 44) et in Act. 18, 27 (in textu longiore!) et semper indicat patriam terrestrem. In nostro loco *ἐπουράνιος* potest referri non solum ad nomen *πατρίς*, sed etiam ad *πόλις*. Civitas ista enim vocatur *πατρίς ἐπουράνιος* et *κρείττων* quam illa de qua exierunt. In vv. 9—10 dictum est de Abraham eum habitasse in terra promissa tamquam in non propria, exspectabat enim „fundamenta habentem civitatem“ cuius artifex et conditor est Deus. Hic textus explicat nostrum locum, ubi legimus: Deus paravit illis civitatem (cf. 1 Cor. 2, 9 ubi invenitur idem verbum *ἡτοίμασεν*). Notandum est quod etiam de sanctuario caelesti alibi dicitur quod illud *ἔπηξεν ὁ κύριος, οὐκ ἄνθρωπος* (8, 2) et quod est *οὐ χειροποίητος, ... οὐ ταύτης τῆς κτίσεως* (9, 11).

Haec expressio de civitate quae fundamenta habet revocat in memoriam similia dicta ex Eph. 2, 20: Christifideles iam non sunt *ξένοι καὶ πάροικοι* (cf. Hebr. 11, 13: patriarchae confitebantur se esse *ξένοι καὶ παρεπίδημοι ἐπὶ τῆς γῆς*), sed *συμπολιταὶ τῶν ἁγίων καὶ οἰκείοι τοῦ Θεοῦ* (cf. Hebr. 11, 16 et Eph. 2, 19), supraedificati „super fundamento apostolorum et prophetarum“ et simul cum Christo, „lapide angulari“, efficiunt „templum Dei sanctum“. Expressio de civitate in Hebr. 11, 16 evocat etiam aliud dictum S. Joannis in Apoc. 21, 14 de civitate caelesti cuius murus „duodecim fundamenta habet“ et super istis scripta sunt nomina duodecim Apostolorum Agni. S. Paulus dicendo de fundamentis (saltem in Rom. 15, 20; 1 Cor. 3, 10—12; 2 Tim. 2, 19) cogitabat de doctrina christiana fidelibus praedicata seu ab ipso, seu ab aliis Apostolis. Valde familiaris erat ei metaphora aedificii, sub qua intelligebat Ecclesiam fidelium in unione cum Christo iam super terram existentem. Facilis est transitus, et non difficulter fit coniunctio inter hoc aedificium Ecclesiae fidelium in terris et inter coetus sanctorum in caelis, quae reapse non constituunt duas ab invicem independentes realitates, sicut et Christus idem est. qui in Ecclesia vivens invenitur et in gloria caelesti simul triumphat.

In textu examinato dicitur tamen (11, 10) de civitate, quae fundamenta habet, ut indicetur stabilitas et firmitas eius (fides in certissimas promissiones Dei), ergo aptior videtur appellatio ad 12, 28, ubi plena effectuatio promissionum quae datae erant patriarchis, obtinetur

a Christifidelibus tamquam βασιλεία ἀσίλευτος — regnum inconcussum, stabile.

Demum πόλις vel πατρίς vocatur κρείττων, appellativus sat frequens in Ep. ad Hebraeos (cf. 1, 4; 6, 9; 7, 19; 8, 6; 9, 23; 10, 34; 11, 35. 40; 12, 24). Incipiendo a dignitate Christi et finiendo in efficacitate sanguinis eius, totum quod aliquo modo pertinet ad Novum Foedus, uti spes, promissiones, futura resurrectio, in summa — omnia bona promissa — appellantur „meliora” in comparatione cum rebus Veteris Testamenti.

Patria vel civitas dicitur firma, inconcussa, super fundamentis constructa, quia per Evangelium manifestatur ut novum regnum Dei et templum praesentia divina gaudens. Patria et civitas haec vocatur „melior”, quo appellativo distinguitur praesertim ab imperfecta oeconomia Veteris Testamenti et adiudicatur ad novam, messianicam oeconomiam. Sed per denominationem suam ἐπουράνιος alium adhuc aspectum praesentat, suam nempe ad caelum non solum pertinentiam i. e. non tantum originem caelestem, sed etiam ultimam et perfectam adimplentionem in caelis, ubi Christus sacerdotio fungitur in sanctuario divino ad quod etiam et nos tendere oportet, in nosmetipsos verificantes et adimplentes magnam illam peregrinationem, cuius typum in itinere patriarcharum ad terram fide promissam Auctor sacer depinxit in sua Epistola.

Quapropter tam ex hac itineris parallela quam ex nexu cum idea coniunctionis nostrae cum Christo in gloria caelesti adipiscenda, prompti sumus admittere in appellativo ἐπουράνιος contentam ideam simul patriae et civitatis sensu quodammodo locali. Continentur ergo in ἐπουράνιος oeconomia salutis in terra incepta et continuata, sed cum speciali praecautioe quod consummatio eius perficietur in „futuro saeculo”, i. e. in mundo supraterrae ubi Christus iam gloriosus vivit.

D. — Jerusalem caelestis — Ἱερουσαλήμ ἐπουράνιος — 12, 22. Auctor sacer post multa exempla fidei ex V. Testamento adducta, lectoribus suis unum, maxime attractivum exemplum ponit, Jesum Christum scilicet. Christus elegit viam crucis, non gaudii, et hac via procedens pervenit usque ad dexteram Dei in gloria. Patientia Christi in passione excitare debet in eius sequacibus patientiam et longanimitatem. Molestiae et passiones huius vitae praesentis nihil aliud sunt nisi disciplina paterna qua Deus filios suos bene ad perfectionem et sanctitatem instruere et educare vult. Auctor perguit ulterius adhortando lectores ad fidelitatem erga gratiam et ex Esau, qui temerarius sese irreparabiliter hereditate privavit, ansam sumpsit de eorum hereditate loquendi. Forsitan ei tunc in mentem venit alius filius infidelis, Israel, qui similiter primogeniti privilegia perdidit, nam sermonem ad foedus synaiticum cum foedere novo comparandum Scriptor sacer flectit. En respectiva elementa utriusque foederis in una tabella composita:

<p>v. 22: Sion mons,
civitas Dei viventis,
Jerusalem caelestis
multi angeli,</p> | <p>palpabilis (materialis) mons

(lex data per ministerium
angelorum)</p> |
| <p>v. 23: coetus festivus primogeni-
torum qui inscripti sunt in
caelis,
iudex omnium Deus,</p> | <p>(coetus populi electi Israel)

v. 18: ignis, turbo, caligo, pro-
cella, strepitus tubae, sonus
verborum (= externa appa-
ritio praesentiae Dei)</p> |
| <p>v. 24: Mediator Novi Testamenti
Jesus,
aspersio sanguinis</p> | <p>Moyses — perterritus una
cum populo,
(aspersio sanguinis vitulo-
rum et hircorum — 9, 19 s.)</p> |

Haec novae realitates complectuntur una expressione in v. 28: βασιλεία ἀσάλευτος, quae (expressio) iam praeparatur in v. 27 cum verbis: ὁηλοῖ τὴν τῶν σαλευομένων μετάθεσιν ὡς πεποιημένων, ἵνα θμείνη τὰ μὴ σαλευόμενα. Statuitur oppositio inter „res fluitantes” (Vulg.: „mobilia”) et „non fluitantes” ergo stabiles (Vulg.: „immobilia”).

Fideles iam accesserunt ad montem Sion, ad civitatem quae hic vocatur „Dei viventis” et Jerusalem caelestis. Saltem prima elementa novi foederis superius enumerata plus coetus festivus primogenitorum (i. e. primorum christianorum) Ecclesiam christianam significare videntur his in terris degentem, quae partem gerebat in ipsa foederis fixatione, sicuti olim praesens erat populus electus durante proclamatione primi foederis circumstans versus montem Sinai. Vocem πανηγύρις („congregatio”, „coetus festivus”) iungimus cum subsequente substantivo ἐκκλησία, non cum praecedente — ἀγγέλων, quod textu Graeco suadetur (contra Vulg.). Codex Claromontanus loco μυριάσιν ἀγγέλων legit μυρίων ἁγίων, et loco τετελειωμένων dat lectionem τεθεμελιωμένων (fundatorum). Acceptata lectione ἁγίων clarior evasisset relatio ad Ecclesiam fidelium in terris degentem, eo magis, quod in correlativa descriptione V. Foederis in hoc loco deest mentio angelorum. Versiculi 23 b et 24 expressius indicant realitatem supra-mundanam. Deus iudex, Mediator Jesus Christus, et animae iustorum videntur non esse positae in eodem plano ac coetus fidelium. Quoad montem Sion, civitatem Dei viventis, et Jerusalem caelestem notandum est, quod ex una parte lectores Epistolae iam habent relationes cum eis, immo iam pertinent ad eas, ex altera tamen parte hae realitates contraponuntur palpabili monti Sinai, uti res diversi ordinis — non materiales et non palpabiles.

Quibus omnibus perpensis, dicendum est de illis idem ac de patria, de civitate et de templo caelesti: simul sunt et accessibiles,

nam patet aditus ad ea, et per coniunctionem cum Christo — immo vero initiata est iam participatio in eis; et hoc non obstante remanent tamquam bona sperata in quantum transcendent dimensiones huius mundi nostri et sunt futura in sensu eschatologico. Proinde „caelestia” appellantur non tantum vi pertinentiae ad oeconomiam messianicam, sed etiam vi perfectae accessibilitatis nonnisi in mundo altero — in caelis.

III. **C o n c l u s i o n e s.** Perspectis singulis textibus animadvertere debemus quod licet attributum *ἐπουράνιος* semper revocat ad aliquam relationem rei ab illo determinatae cum realitate superioris ordinis, quam „caelum” vocamus, relatio haec tamen diversimode concipi queat, et quidem: vel res dicta originem a mundo superiore ducit, vel in ambitu caelesti existit et realis fit ibi modo consummativo, vel ad illum mundum caelestem tendit et his, qui cum ista re connectuntur vel in participationem intrant, habitudinem praebet ad mundum supernaturalem percipiendum.

Ceterum, res „caelestes” inveniuntur etiam in terris, sunt etenim quae pertinent ad oeconomiam a Christo institutam. Nominantur „futuræ” et „verae”, licet partim iam praesentes sunt, partim adhuc speratae, immo etiam eschatologicae (saltem quoad ultimam consummationem earum).

Inde liceat concludere quod in omni re caelesti duae notae characteristicae distingui possunt: pertinentia nempe huius rei ad mundum divinum qui in Christo repraesentatur in terra, i. e. pertinentia harum rerum ad Ecclesiam Christi, et secundo, communicatio eiusmodi rei cum mundo divino eschatologico (cum rebus „venturis”). Ultimam adhuc breviter, per unum elementum commune, omnes „res caelestes” circumscribi possunt, et hoc est nexus cum Deo et cum eius sede. Nil mirum proinde quod C. Traub¹⁹ ipsam essentiam τοῦ ἐπουρανίου vidit in „futura praesentia Dei” (*die zukünftige Gegenwart Gottes*). Hoc eius assertum non caret fundamento, ne tamen restringendā sit illa „praesentia Dei” ad facta stricte eschatologica; amplecti debent etiam res temporis messianici quae nobis iam adsunt. Ἐπουράνια concepta ut supra diximus, sub triplici respectu considerari queunt: relate ad Deum et Christum, relate ad fideles et relate ad ipsam oeconomiam salutis.

Relate ad Deum et Christum: τὰ ἐπουράνια²⁰ — essentialiter dicit idem ac ipsum caelum (9, 24) in sensu loci ubi speciali modo manifestatur praesentia Dei — „ante faciem Dei” (ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ). Consideratur ut locus gloriae et actionis salvificae Christi qui in eo pontificatu fungitur (8, 2). Respectu huius actionis, quae ab Auctore inspirato per modum liturgiae concipitur, vocatur „tem-

¹⁹ Cf. in R. Kittel, *Theologisches Wörterbuch zum N. T.*, *ἐπουράνιος* auctorum H. Traub et G. von Rad.

²⁰ Cf. noster articulus super τὰ ἐπουράνια in Ep. ad Hebraeos.

plum verum, perfectum (8, 1; 9, 11), non manufactum, non pertinens ad res creatas huius mundi (8, 2)" et opponitur sanctuario V. Testamenti. Inde ascensio Christi in caelum (4, 14) vocari potest „ingressus in sanctuarium" (10, 20). Deinde, sub respectu glorificationis ipsius Christi haec realitas ἐπουράνιος dicitur „dextera maiestatis" (1, 3) vel magis praecise: „dextera throni maiestatis in excelsis" (8, 1).

Relate ad oeconomiam salutis: Tota oeconomia salutis a Christo instituta est ἐπουράνιος, praesertim si comparatur cum oeconomia vetero-testamentali; in gradu maiori enim impenetrata est interius a singulari praesentia Dei. Habet fortiorem et strictiorem nexum cum realitate divina.

Relate ad fideles: Christifideles sunt ad hanc realitatem vocati: accipiunt vocationem ex alto (Phil. 3, 14), vocationem caelestem (Hebr. 3, 1), quae procedit a Deo.

Ad eam prosequendam acceperunt habitudinem specialem, quae est donum caeleste (6, 4), i. e. gratiam Dei in baptisate (quae in suo contentu appellari potest cum expressione Bonsirven uti Spiritus Sanctus, vel cum Traub — salvatio eschatologica fundata in μετάνοια, sed in sensu catholico, prout intelligebatur etiam in primordiis Ecclesiae, ut terminus technicus designans sacramentum Baptismi), facti sunt per eam participes Christi (3, 14) et Spiritus Sancti (6, 4), immo, domus Christi (3, 6). Hisce omnibus praesentia Dei praepremis extollitur.

Credunt porro promissis divinis et spem alunt ingrediendi in requiem (intellectam per modum divinae requiei sabbaticae) et fiduciam quoad ingressum in sanctuarium caeleste (10, 20). Interim pergunt ad patriam caelestem (11, 16) ad quam iam pervenit dux (ἀρχηγός — 12, 2) et frater eorum, Jesus Christus, viam ceteris fratribus patefaciens (2, 10; 9, 8; 10, 20). Patria illa apparet eis ut civitas caelestis, civitas Dei viventis, ab ipso Deo firmiter super stabilia fundamenta constructa — est Jerusalem caelestis.

Tota vita terrena fidelium Christi est vita populi electi, vocati et largiter dotati a Deo, sese evolvens in magno itinere versus novam Jerusalem, civitatem sanctam et divinam, peracto authentico die Kippur et facta expiatione Deo pro populo in templo caelesti in festivo coetu Ecclesiae primogenitorum, qui novum Israel efformant, quorum nomina in caelo inscripta sunt, in itinere ad liturgiam perpetuam in praesentia aeterna Dei indesinenter prosequendam.